

เรื่องพระเชียวแก้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

พิมพ์ในงานปลงศพ

นางทิม สกลสารบาญ เทพาคำ

เมื่อขมะเมย พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ อักษรศรีสมิต

๓๖๖๖๑๔
๑ ๑๑๓๑๖๕๒๑

เรื่องพระเชษฐาแก้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

พิมพ์ในงานปลงศพ

นางทิม สกลสารบาญ เทพาคำ

เมื่อมะเมีย พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ อักษรศรีสมิต

คำนำ

นางพิทักษ์ยุทธภณัท (มณี สุวรรณเหม) จะทำการปลงศพสนองคุณ นางทิม สกตสารชาญ เทพาคำ ผู้เป็นมารดา มอบฉันทะให้นายพันโท พระพิทักษ์ยุทธภณัท ผู้สามีมาแจ้งความยังราชบัณฑิตยสภา ขออนุญาตเรื่องพระเชยวแก้ว เพื่อพิมพ์แจกแก่บรรดาญาติมิตรผู้มาแสดงไมตรีจิตต์ต่อผู้ มรณะ ในเวลาทำฌาปนกิจ กรรมาการราชบัณฑิตยสภาจึงอนุญาตให้ตามประสงค์.

เรื่องพระเชยวแก้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพระกา พ.ศ. ๒๔๔๐ ครั้งเสด็จเมืองลังกา เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก แล้วพระราชทานมาลงหนังสือพิมพ์ชีวิตญาณ ทรงแสดงเรื่องราวพระเชยวแก้ว และเรื่องพระสงฆ์ลังกาที่ได้อุปการะถวายในคราวนั้น โดยถ้วนถ้วนพิสดาร ยังไม่มีใคร

(ก)

ได้พิจารณามาแล้วก่อน ๆ เป็นหนังสือให้ความรู้ทาง
โบราณคดีและวรรณคดีอย่างพิเศษ หอพระสมุด
ได้จัดการพิมพ์แยกออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากมาครั้ง
แล้ว แต่ยังมีจำนวนน้อย จึงอนุญาตให้พิมพ์อีกครั้ง
ในสมุดเล่มนี้

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียง
ประวัติของผู้มรดกโดยสังเขปส่งมา ขอให้พิมพ์ไว้
เป็นพระลากด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ ต่อท้ายค่านาน

ราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณา
นุปัตทาน ซึ่งเจ้าภาพนางศพ นางทิม สกลสารชาญ
เทพาคำ ได้บำเพ็ญเป็นมาตุภูมิฐานธรรมด้วยความ
กตัญญูกตเวที ขอผลแห่งกุศลนี้จงสำเร็จวิบากสุข
แก่ผู้มรดกสมควรแก่คติอุปถัมภ์นั้น ๆ เทอญ

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๓๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๗๓

นางทิม สกลสารบาญ เทพาคำ

พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๗๒

(ข)

ประวัตินางทิม สกตสารขานู เทพาคำ

นางทิม สกตสารขานู เกิดวันศุกร์ เดือนอ้าย
ยชวศ พ.ศ. ๒๔๐๗ เป็นบุตรหญิงหลวงบริบาลบุรีรัฐ (พลอย
วังสุวรรณมาน) มารดาชื่อนวม ได้ทำการสมรสกับ
ขุนสกตสารขานู (พัก เทพาคำ) มีบุตรด้วยกันคน ๓
คือนางพิทักษ์ขจรภักดิ์ (มณี สุวรรณเหม)

นางทิม สกตสารขานูเป็นผู้มีอิทธิพลใจคอเยือกเย็น
สุขุมโอบอ้อมอารีต่อญาติมิตร และมีน้ำใจตักฝักใฝ่ใน
ทางพุทธศาสนา พอใจในการบำเพ็ญกุศลจำศีลภาวนา
จนตลอดอายุ

นางทิม สกตสารขานู บวชถึงแก่กรรมเมื่อวันท ๒๑
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ คำนวณอายุได้ ๖๖ ปี

เรื่องพระเชยวแก้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จประพาสลังกาทวีป

พ.ศ. ๒๔๔๐

เรื่องพระทันตธาตุ

หรือที่ชาวลังกาเรียกว่า ทาณะ

อีกนัยหนึ่งเรียกเล่น ๆ ว่า ดาลาดา

เรื่องนี้เขามันหนังสือ เรียกชื่อว่า คาลาคา วงษ์สะ
แต่ไม่ได้อ่านต้นฉบับ เขาใจว่าคงเป็นเรื่องปาฏิหาริย์
ต่าง ๆ เช่นรัตนพิมพวงศ์เป็นต้น ที่จะเก็บความมา
กล่าวข้างบน จากหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งเขาแต่งในภาษา
อังกฤษ เป็นของพวกไซไซเอติ การเล่าเรียนที่ถือ
ศาสนาพระเยซูไคแก่่ง และลงพิมพ์เมื่อรัตนโกสินทรศก
๑๓๓ ในหนังสือนี้แต่งด้วยความมุ่งหมายที่จะยกเหตุผล
แห่งความเชื่อถือในสิ่งซึ่งไม่น่าเชื่อของพุทธศาสนิกชน

ในเมืองลังกา และกล่าวต่อไปถึงหนังสือที่อ้างว่าเป็น
 พระพุทธวจนะ เช่นคัมภีร์ไตรภูมิ กล่าวถึงโลกเป็นอยู่
 อย่างไร ตามความคาดคะเนของคนโบราณที่ยังมีความ
 สันเกตตรวจตราไม่พอ และกล่าวถึงคำสั่งสอนของพระ
 พุทธเจ้า ซึ่งละเอียดไม่ได้สั่งสอนให้บัณฑิตผู้สร้างโลก
 ดังนเห็นตน ซึ่งอาจจะแก้ได้ง่าย ๆ ในข้อที่ ๑ ว่า
 ศาสนาคริสต์เคียน มีเครื่องที่อ้างว่าเป็นของเกี้ยวข้อง
 คุ้มพระเยซูหรือนักบุญมากกว่าศาสนาพระพุทธ เรื่อง
 ที่นำหัวเราะก็ไม่น้อยกว่าในข้อ ๒ เรื่องความรู้ว่าโลกนี้
 เป็นอย่างไร ก็ย่อมเซอะเซออย่างยิ่งเหมือนกัน คือแย่ง
 วันสร้างโลกใน ๖ วัน ไม่เสมอกันได้เช่นกัน แต่ใน
 ข้อ ๓ ผู้ที่กล่าวไม่รู้พุทธศาสนาเลย พดข้างเกี้ยว ไม่ได้
 มุ่งต่อความจริงหรือความประพฤติกที่เป็นธรรมอย่างหนึ่ง
 อย่างไม่ เพราะฉะนั้น ในเทศเหล่านี้ไม่ควรจะต้องกล่าว
 ถึง ยกมาเป็นข้อวินิจฉัยอื่นใด

แต่ถึงหนังสือขบขทษาพเจ้าไค้ออันน เป็นของผู้
 ชงมัทฏฐีอันกล่าวแล้วข้างตนไค้แต่งกัจจิง แต่มีข้อ
 ความที่คคจากหนังสือเก่า ๆ มีย่อคาลาคา วงสะ และ
 จคหมายเหตุการณพทที่จะรู้เป็นเค้า ไม่พกต้องอ่าน
 หนังสือหลายเล่ม ข่าพเจ้าจะเก็บแต่ข้อความที่เห็นว่า
 จะค้องการรู้มากแล้ว ไม่ไค้ คคที่จะแปลหนังสืออัน
 ทั้งเล่ม ค้งจะกล่าวค้อไปน

พระทนต์ธาคน ไค้กล่าวว้าเมื่อถววยพระเพลิง
 พระพุทธสรวิระพระอัญญาคนนอกจากที่เป็นเท่านั้น เหลือ
 พระทนต์ ๔ องค์ กับพระอัญญาทีไหนกพระปรวงทั้ง
 สองข้าง และพระเคียร เจ้าประเทศราช ๘ องค์แย่ง
 ซึงกัน ภายหลังคคกลงกันโดยส่วสคิภาพ แย่งไป
 องค์ละส่วน ค่างองค์ต่างสร้างพระสถูปยัญญไว้ พระ
 บรมธาคนซึ่งเป็นสำคัญนนั้น ค้อ พระทนต์ทั้ง ๔ องค์หนึ่ง
 เทพยคพาไป องค์ที่ ๒ นาคทั้งหลายพาไป องค์
 ที่ ๓ คคไปเมืองคันธาระ อยู่ในควันคคเฉียงเหนือแห่ง

ชมพทวีป องค์ที่ ๔ ตกไปอยู่เมืองกลิงคะ ทิศตะวัน
 ออกเฉียงใต้แห่งชมพทวีป ข้อความทั้งนี้คัดมาจาก
 หนังสือชงเซอ มอเนียวลี เลียมแต่งว่าด้วยพุทธศาสนา
 ว่าด้วยองค์พระทันตธาตุ

ข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้ คัดจากหนังสือชง เซอ
 เย. เอ็มเมอชอนเตนเนตแต่งด้วยเรื่องเมืองลังกา ผู้
 นี้เป็นคนวิชาวชากรอังกฤษ อาจที่จะหาผู้รู้ทั้งหลาย
 ช่วยสืบสวนทั้งฝรั่งและลังกา หนังสือที่เขาแต่งว่าด้วย
 เรื่องเมืองลังกา เป็นที่สรรเสริญว่าดีกว่าละขยอน ๆ
 ทั้งหมด

กาลาตา วังสะ นั้น เขาแต่งเป็นกลอนภาษาลังกา
 เล่าเรื่องพระทันตธาตุ ซึ่งเขาค้นเห็นว่าจะได้แต่ง
 เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓ ปี ก่อนจุลศักราช ๓๒๘ ปี และ
 ได้แก้ไขอีกในระหว่างพุทธศักราช ๓๐๐๒ และ ๓๐๒๐
 ก่อนจุลศักราช ๓๗๘ ปี และ ๓๖๓ ปี ตามชาวสิงห์

กำหนดว่าพุทธปรินิพพานก่อนคฤศตศักราช ๕๕๓ ปีคอง
 กนิกับเรา เพราะฉะนั้นหนังสือฉบับนี้คงจะได้แต่ง
 ภายหลังพุทธปรินิพพาน ๘๕๐ ปี คำแปลลงเป็นภาษา
 บาลี เรียกว่าทาคะวงสะ ได้ทำเมื่อพุทธศักราช ๓๗๔๓
 จุลศักราช ๕๖๒ อัมมกิตติเถระเป็นผู้แปล ในรัชกาล
 แห่งพระนางสิริจันทิมา ตามข้อความที่กล่าวนั้น ว่าภิกษุ
 ผู้หนึ่งชื่อเขมะเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า ได้นำพระ
 ทัณฑธาตุออกจากเชิงตะกอน แล้วถวายแก่พระเจ้า
 พรหมทัตพระเจ้ากรุงกสิงคะในพระนครทัณฑปุระ พระ
 เจ้าแผ่นดินได้สร้างวิหารหุ้มด้วยทอง ประดิษฐานไว้
 เป็นที่นมัสการมาหลายชั่วบุรุษ

ภายหลังพระทัณฑธาตุนั้นตกไปยังกรุงปาตลีบุตร ได้
 สำแดงอิทธิปาฏิหาริย์เป็นหลายประการ เมื่อตกลงในหน้า
 เตาเพลิงก็บันดาลมีดอกบัวขึ้นมารับ ได้ตกลงประหาร
 ลงที่หน้าแผ่นดินก็ปรากฏค้อยู่ในแผ่นดิน ไม่มี
 ผู้ใดจะนำออกได้ จนสุภัทรวชิรภิกษุมาเจริญออกจึงออกได้

พระเจ้าคหาลิเว เจ้ากรุงสิงคะ จึงได้เชิญพระทันตธาค
 ๕๕ คนยังพระนคร ประคิมฐานไว้ ในวิหารเก่า เมื่อ
 มีกองทัพมาประชิดพระนคร พระเจ้าคหาลิเวจะเสด็จ
 ออกทำสงคราม จึงสั่งพระราชโอรสเขย ผู้มีนามว่า
 ๕๖ ทันทกumar ผู้เป็นสามีของนางเหมมาลาราชธิดาว่า ถ้า
 ๕๗ หากพระองค์ปราถน้าย สิ้นพระชนม์ชีพในกลางสนามรบ
 ให้เชิญพระทันตธาค^{๕๕}ไปยังพระเจ้ากรุงสิงห์ ครั้นเมื่อ
 ๕๘ พระองค์ปราถน้าย สิ้นพระชนม์ชีพในกลางศึก พระราช
 ๕๙ โอรสเขยและพระราชธิดาก็ปลอมพระ องค์เชิญพระทันต
 ๖๐ ธาคไปด้วย เมื่อพบศัตร นางเหมมาลาก็จ้อนไว้ ใน
 ๖๑ พระเมาลัย ครั้นเมื่อมาลงกรุงตะมะลิตถิ ก็โดยสาน
 ๖๒ เภตราไปยังกรุงลังกา

พระทันตธาค^{๕๕}ลงกรุงลังกา เป็นเวลารัชกาลของ
 ๖๓ พระเจ้ากฤตศีริเมษะวณะ ซึ่งประมาณว่าไต่ชน
 ๖๔ คำรงราชย์ในพุทธศักราช ๘๔๑ ก่อนจุลศักราช ๓๔๐ ปี

สิ้นพระชนม์ในพุทธศักราช ๘๖๘ ก่อนจุลศักราช ๓๓๒ ปี
ทรงกระทำสักการะบูชาเป็นอันดี และบิณฑกัณฐิกยาโดย
ถวักขัน

ในกาลนั้นเกาะลังกาเกิดความเคียดแค้นยิ่งนัก ด้วย
ทมิฬพื้จามีครมาเหยียดเขียนพระเจ้าจักรโพธิ ซึ่งได้เสด็จ
ขึ้นดำรงราชย์ในขัณฑ์พุทธศักราช ๓๓๓๒ จุลศักราช ๓๓๓
ไม่สามารถจะปราบปรามพวกทมิฬได้ จึงได้ย้ายพระ
ราชธานีจากกรุงอนูราชปุระ ไปตั้งอยู่ณตำบลไปสันนา
ระวะ พระราชธานีตั้งอยู่ในที่นั้นจนถึงขัณฑ์พุทธศักราช
๓๘๕๖ จุลศักราช ๖๖๕ มีระวางที่คองยกย้ายอยู่สอง
ครั้ง ในขัณฑ์กล่าวแล้วนั้น พระเจ้าภะเนกพาหุ ที่ ๓
ย้ายพระราชธานีไปตั้งอยู่ณตำบลยาพาหุเป็นโกธแล ที่ ๗
ในขณะนั้นพวกขัณฑ์ขัณฑ์ทั้งหลายได้ลอบเข้าตีพระนครได้
เชิญพระทันตธาดาไปยังขัณฑ์ทมิฬ พระเจ้าปรัคคณพหุ
ที่ ๕ ได้ดำรงราชย์สนองพระองค์ จึงได้เสด็จไปยัง
กรุงมธวะ ว่ากล่าวขอคืนพระทันตธาดากลับมายังเกาะ
ลังกา

ในทันที เคนเนต ผู้แต่งหนังสือไตกล่าวว่ เมื่อ
 เวลากำลังขานเมืองเป็นจลาจลนั้น พระที่นั่งคธาคองค์
 ที่แท้ ไคพาไปเที่ยวชอนไว้ณตำบลต่าง ๆ ในเกาะลังกา
 เป็นหลายตำบล คือตำบลแกนตี ลัพพารคาม และ
 โกติมาลัย ในภายหลังที่สุด เมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๓
 จุลศักราช ๘๒๒ พวกโปรตุเกศพบเข้า ไคพาไปยัง
 เมืองควรงซึ่งเป็นเมืองของโปรตุเกศอยู่ในชมพูทวีปฝ่ายทิศ
 ตะวันตก แล้วมอบให้แก่ ทอง คอน สแตนไดน์ เกอ
 ยากันซา ซึ่งเป็นไวศรอยผู้สำเร็จราชการฝ่ายโปรตุเกศ
 ในเขตต์แดนอินเดีย สังฆราชโปรตุเกศได้เฝ้าเสียบข้อ
 หน้าไวศรอยและขุนนางเป็นอันมาก

อันตรายแห่งพระที่นั่งคธาคซึ่งเป็นที่เลื่องลือน เป็น
 เรื่องแปลกประหลาดมาก พวกโปรตุเกศได้แต่งหนังสือ
 ต่างๆกล่าวถึงเป็นข้อความมั่นคง ไคความว่า เป็น
 อันพระที่นั่งคธาคองค์ แรกนั้นไคสูญสิ้นไปในรัช มพุทธศั
 กราช ๒๐๔๓ จุลศักราช ๘๖๒

เซอ เบ. อี. เคนเนต ได้คัดข้อความจากหนังสือ
พงศาวดารโปรตุเกศ ซึ่งเรียกชื่อว่า ไคโค เกอเคาโต
อันเป็นผู้มีชีวิตอยู่ในเวลานั้นแต่ง เรื่องทำลายพระ
ทันตธาตอย่างไร มีเนื้อความว่า

พระเจ้ากรุงพม่าได้ทรงทราบว่า พระทันตธาต
เป็นต้นขดอทั่วไปของพุทธศาสนิกชนมีผู้ใด ไปถึงนั้น จึง
ได้รับสั่งให้หามาตีโน ฮาลฟองโซ เป็นคนพ้อค้าโปรตุ
เกศ ซึ่งเป็นนายกำนันไปค้าขายอยู่ในเมืองหงสาวดี
ให้กลับไปเมืองอินทโย ขอให้ไวยศรยอมให้พระทันต
ธาต จะต้องการอันใดแลกเปลี่ยนก็ให้ว่า จะยอมให้
ทั้งสิน มาตีโน ฮาลฟองโซ ทูลแนะนำให้แต่งทูตานุทูต
ไปยังไวยศรยอม ว่ากล่าวด้วยถ้อยการเรื่องนี้ และให้มอ
อานาที่จะให้กล่าวข้อความสัญญาอันใดต่างพระองค์และ
พระองค์จะรับอนุมัติตามทุกประการ

ครั้นเมื่อ มาตีโน ฮาลฟองโซ ได้ไปถึงยังเมืองคัว
ในเคื่อนิจิตร พุทธศักราช ๒๑๐๔ จุลศักราช ๙๒๓

แข็งความให้ ไวศรคอยทราบบนเรื่องมีเหตุไปถึง เมื่อเสด็จ
 การก่อนรับทุกแล้ว ก็เจรจาขึ้นด้วยราชการที่ทุกข์ไป
 ข้างทุกข์ขอให้มอญพระทันตธาตุ และระยอมสัญญาให้
 อันหนึ่งอันใดตามประสงค์ และจะเป็นไมตรีกับกรุงไป
 ตกอลสืบไปชั่วฟ้าและกินด้วย ทั้งรับที่จะส่งเสียบงอาหาร
 ไปยังข้อมของ ไพรตเทศที่ตั้งอยู่ณเมืองมตะกา ปลาย
 แลนมมลายทุกเมื่อตามเวลาที่ขอให้ส่ง ทั้งมีขออื่น ๆ
 ที่รับสัญญาอีกเป็นอันมาก ไวศรยอมรับว่าจะตอบโดยเร็ว
 ในรวงนั้นก็นำข้อความ แข็งแก่ขันตา ขนนางฝ่ายทหาร
 พลเรือน คนทั้งนั้นก็มีใจที่รักไว้ เพื่อจะได้
 มาปลุกเปลื้องความขัดข้อง ด้วยไพรตเทศเวลานั้นอยู่
 ข้างระซัดสนทรวพยัสม์ขัตที่จะใช้จ่ายมาก ข้อความเป็น
 เหมือนหนึ่งจะตกลงกันอยู่แล้ว

ความทราบบนหลังพระราชา เรียกว่า ชาวมิชอย ของ
 คาสปา ก็รับไปหาไวศรคอยในทันใดนั้น ว่ากล่าวห้าม
 ปราบมิให้ยอมให้ได้พระทันตธาตุ ถึงแม้ว่าจะไต่ทรวพยัส

สุ่มขี้ดินโถซึ่งมีอยู่ทั่วโลกนี้ ด้วยเหตุที่จะเป็นที่เลื่อม
 เสียดเกียรติยศของพระเป็นเจ้า และเป็นช่องให้พวก
 นิชิตรูปเคารพทั้งหลาย ไหว้กราบกระตักกันนี้ ด้วย
 เหตุว่าความไหว้กราบเช่นนั้น ย่อมควรแก่พระเป็นเจ้า
 องค์เดียว อาชบิชอบใดเขียนข้อความอธิบาย และ
 เทศนาบนธรรมมาสน์ ต่อหน้าไวศรยและขุนนางทั้งปวง
 ที่อสูรห้ามปรามการที่จะให้ ได้พระรัตนตาท เพราะฉะนั้น
 คองคอนสแตนไทน์ ซึ่งเป็นผู้ถือสาสนามั่นคง กลัว
 พระเจ้าและอยู่ในบังคับอาราม จึงหยดบังเรื่องการนี้ไว้
 ไม่ได้ทำให้สำเร็จ เพราะเหตุว่าไม่เป็นที่เห็นชอบพร้อม
 กันจึงได้ ให้ประชุม สังฆราชยากหลวง หัวหน้าในศาสนา
 ทั้งขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกัน นำข้อความอนันตปริกษา
 ด้วยเหตุว่าเงินที่จะได้ค่าได้พระรัตนตานั้นมาก เวลาน
 ราชการก็ซบคสน เงินไม่มีพอจะใช้จ่าย ถ้าได้ก็จะพอใช้
 ราชการทุกอย่าง เมื่อปริกษาโต้ตอบกันเขินอันมาก ก็
 ไม่เขินอันตกลงว่าไม่ควรจะให้พระรัตนตาท เพราะจะ

เป็นการออกหนุ่แก่การไหว้กราบรูปเคารพ เป็นการ
 หมั้นประมาณแก่พระเป็นเจ้า เพราะฉะนั้นไม่ควรจะยอม
 เลย ถึงแม้ว่าประเทศนั้นหรือโลกนี้จะฉิบหายไปหมด
 ก็ตาม อันนี้เป็นความคิดของสังฆราชยากหลงทั้งปวง
 การตกลงกันนี้ ได้เจตหมายลงชื่อเป็นสำคัญทั้งกัน
 หนึ่งสี่ฉบับยังอยู่ในหอพิพิศ กรมจกทามยเหตุ จนทุก
 วันนี้ ไวศรอยจึงได้เรียกให้ ชาวคสังนำ พระทันตธาตุ
 ออกมาส่งให้แก่อาชมิชชอยสังฆราช สังฆราชให้เอา
 ครกมาคังค้ำด้วยมือตนเองจนละเอียดเป็นผง แล้วเท
 ลงในเข้าสยเผาจนเป็นเถ้า ทั้งเถ้าพระทันตธาตุและ
 เถ้าदान์ เกลงในแม่น้ำค่อหน้าคนทั้งปวง ซึ่งได้
 ประสมกันคักนานัน จากเขตียงเวอนและหน้าต่าง
 มีผู้ซึ่งไม่เห็นด้วยความคิดไวศรอยก็มาก เพราะ
 เห็นว่าไม่เป็นเครื่องทงะขบองกันพุทธศาสนิกชนไม่ให้ทำ
 รูปเคารพอนชนใดอีก เมื่อจะเอากระดูกอันหนึ่งอันใด
 มาทำรูปให้คล้ายกับพระทันตธาตุที่สูญไปนั้น ความ

เคารพไหว้กราบก็จะมิได้เสมอกัน ส่วนทองซึ่งได้ขอก
เล็กเล็บบ่อยนั้น สามารถที่จะแก้ไขความขี้ขลาดความ
ร้อน ความจำเป็นของบ้านเมือง ไม่ควรจะละทิ้งเสีย

เพื่อจะให้เป็นที่ระลึกรู้เหตุการณ์และสำแดงน้ำใจ ใน
ข้อที่ทำตามความเห็นของบาทหลวงทั้งหลาย โดยความ
ศรัทธาปล้ำทะในคฤศตศาสนา และให้เขียนพระ
เกียรติยศแก่พระเจ้า จึงได้ คึกการที่จะทำต่อไปดังนี้
ให้ทำโล่ที่อื่นหนึ่ง มีรูปไวศรอยและสังฆราชแวดล้อมไป
ด้วยเจ้าวัดและบาทหลวง ซึ่งได้ ไปประชุมในเวลานั้น
ในท่ามกลางมีเข้ากำลังสามไฟ และมีพุทธศาสนิกชนซึ่ง
ไปขอมเสียเงิน เบื้องบนโล่เห็นมีตัวอักษร ซึ่งเป็นอักษร
คินนามของ กองคอนสแตนไทน์ ซ้ำห้าครั้ง CCCCC
เบื้องล่างมีห้าคำ คอนสแตนตินส์ ซิล คิยคิเน ครูเมนาส
เครมาวิต แปลความว่าคอนสแตนไทน์ซอตรงต่อสวรรค์
ไม่รับสมบัตืทั้งหลายในพื้นแผ่นดิน

ข้อความทั้งหลายนี้ได้คัดจากหนังสือที่เคนเนตต์แต่ง
เรื่องเมืองลังกา เล่ม ๒ หน้า ๒๓๓ ถึง ๒๓๕

พระทันตศาสดุชนิก ๒

ในทางที่กล่าวว่า พระทันตศาสดุชนิก ๒ ได้ทำขนน
 เซอ เอ. อี. เทนเนต ได้กล่าวดังนี้

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๘ จุลศักราช ๘๒๘ พระเจ้า
 หงสาวดี คือเมืองพะโคหรือบิคุ มีผู้ทูลว่า จะได้เจ้าหญิง
 เมืองลังกาเป็นพระอัครมเหสี จึงได้แต่งทูตออกไป
 ขอวิวาทะ แต่เจ้าแผ่นดินลังกาซึ่งดำรงราชย์เวลานั้น
 ซอกองบวง ตามซอกทเขารัต ซอเคิม อัมมปาสะ
 พะเจิญไม่มีพระราชโอรสและธิดา คำทำนายนั้นเกือบจะ
 เป็นอันไม่ถูกต้องอยู่แล้ว พอมีขุนนางกรมวังผู้หนึ่งซึ่ง
 นัยเนองอยู่ในเชื้อพระวงศ์ กรายทูลแนะนำที่จะให้ส่ง
 บุตรสาวของตนออกไปแทน เพิ่มความช่วยชนในความ
 ไม่สุจริต โดยล่อลวงให้ทศรามัญทั้งหลายเชื่อว่า ยังมี
 พระทันตศาสดุชนิกเป็นของแท้เก็บซ่อนไว้ไว้ ได้ พระทันตศาสดุ
 ชนิกพวกฝรั่งเมืองคว ทำลายเสียนั้น เป็นของทำปลอมไว้

ความคิดล่อลวงอันนั้น เป็นอันได้สำเร็จ ทัญซึ่งต่าง
ว่าเป็นเจ้านั้น ก็ได้ครอบครองเมืองหงสาวดีโดยอภิไย
มงคล ตั้งอยู่ในตำแหน่งอัครมเหสี และส่งราชทูตทั้ง
หลายออกไปยังสิ่งสหพทวิป รัยพระทันตธาตุซึ่งภายหลัง
ได้ตกไปอยู่เมืองฮาวคัน

เตนเนนต ผู้แต่งหนังสือ ได้คิดข้อความจากหนังสือ
ซึ่ง เคยเคาโตพรรณนาข้อความพิศดารต่อไป ดังนี้

ว่าเมื่อพริหมะ พระเจ้าแผ่นดินเปคบุตรสติ ไท
ทั้งหลายได้ทำนายว่า จะได้พระราชธิดากรงลังกาเป็น
ชายา จะมีลักษณะรูปร่างเหมือนนั้น ๆ จะมีส่วนพระหัตถ์
พระบาทเช่นนั้น ๆ พริหมะมีความปรารถนาที่จะให้ สมคัง
คำทำนาย จึงได้ส่งทูตานุทูตออกไปยังคองยวง พระ
เจ้ากรงคอตตา ในพระราชสำนักนั้นยกย่องเหมือน
หนึ่งว่า พระเจ้าคองยวงเป็นผู้สยบศัตรูภัยเพียงแท้ ไม่
เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินโดยเอกเทศคองคหนึ่งของเกาะลังกา
ขอพระราชธิดาเพื่อจะอภิเษกและส่งเครื่องราชบรรณาการ

ล้วนสิ่งของอันมีค่าซึ่งไม่เคยมีในเกาะลังกา เต็มลำ
 เกลตวา กีบทั้งแพรผ้าและเพชรพลอยอันมีราคา ทศ
 นาทมาลงในเวลาซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ ทิ้งคอตตามาอยู่
 ในกำแพงขอมเมืองโคลัมโบ พุทธศักราช ๒๓๐๗
 จุลศักราช ๙๒๖ พระเจ้าคองยวงได้ต้อนรับด้วยทศ โดยความ
 ยกย่องเป็นอันมาก ทราบความประสงค์ที่ทศมาแล้ว
 บัดยั้งความจริงเสียในข้อที่ ไทรท่งหลายได้ทศผิด เพราะ
 เจอไม่มีไอรสหรือธิดาเลย จึงได้นำครุสาวแห่งอำมาตย์
 ผู้ใหญ่ในกรมวังซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ และนางคนนั้นได้
 ถอสำสนาพระเยซูแล้วโดยความคิดอ่านของคอเวอนเนอ
 ผู้ชื่อว่า ฟรานซิสโก บาเวตโต อันอำมาตย์กรมวังผู้ นั้น
 ไทรยเป็นข้อตัวด้วย และนอกนั้นยังได้ยอมให้ อ้างว่า
 เป็นเชื้อพระวงศ์ เพราะอำมาตย์ผู้นั้นมีอำนาจมากดังนั้น
 จึงได้แนะนำเจ้าแผ่นดินให้ทำตามความคิดตัว หญิงผู้
 นั้นได้ยกย่องให้มีเกียรติยศทุกประการอย่างพระราชธิดา
 เมื่อทศานาทมาถึง ได้ ไปรกให้นางนั้นเสวยร่วมภาชนะ

ด้วยพระองค์ และรับสั่งเรียกคิงพระราชธิดาด้วยประการ
 ทั้งปวง จึงส่งไปให้เป็นพระอัครมเหสีพระเจ้ากรุงหงสาวดี
 ชื่อชัชชวรางซึ่งพระเจ้าคองยวง กาลว้เกรงอยู่ มากนั้น
 คือ กษัตริย์เนอราลเมืองโคลัมโบ และแฟรนซิสแกง
 คือพวกพระทั้งหลาย ถึงแม้วานางนั้นเป็นผู้ ถอดศาสนา
 พระพุทธ เขาย่อมเห็นอยู่ว่าเป็นลูกแกะอยู่ในฝูงเขา
 ซึ่งสามารถ จะบังคับให้ ถอดศาสนาพระเยซูเมื่อใด ก็ ได้
 เพราะเหตุคนทั้งหลายเหล่านั้นหนาที่จะชัชชวรางมิให้นาง
 น้อออกไปจากลังกาทวีปได้ เจ้าแผ่นดินได้ ปรกษากัษ
 กรมวังผู้ ใหญ่ผู้ นั้น ซึ่งเป็นคนมีทนรอนและมีความคิด
 เมื่ออำมาตย์ ผู้นั้นชี้แจงอนโค เจ้าแผ่นดินยอมเชื่อถือ
 ทุกอย่าง จนบังคับกตชให้ละทิ้งเมืองคอคคามาได้ความ
 ยากจน ด้วยความมุ่งหมายที่จะมั่งมี โดยค้าขาย
 กษเมืองหงสาวดี จึงได้ ตกลงยอมจะส่งนางผู้น้อออก
 ไปให้พระเจ้าแผ่นดินรามัญ เว้นไว้แต่ต้องให้เป็นความ
 ลับ อย่าให้ ไพรตูกเทศที่โคลัมโบทราบ

แต่ฝ่ายคำมาตย์กรมวังไท่ ทำยิ่งกว่านั้น คือคิด
 พร้อมกษัตริย์แผ่นดินนี้ นำเขากวางมาแกะเป็นรูปพระ
 ทันทธาค เหมือนอย่างเช่นที่คองคองแสดคนไค่น ไค่
 นำไปเสียบแล้วนั้น หุ้มด้วยทองคำมัญจุในพระเจดีย์อัน
 มีค่าประดัยด้วยพลอยต่าง ๆ อำมาตย์กรมวังผู้นั้นซึ่ง
 ถือว่าเขารตศาสนาพระเยซูแล้ว ยังมีนาใจนยถอพระ
 พุทธศาสนา เมื่อสนทนากันก็ยกทานทุกและพระสงฆ์ซึ่ง
 มาด้วยในเวลาที่จะไป นมัสการ ถวายเครื่อง สักการ
 บูชาพระพุทธรูปที่ขอกเขาคัม ไค่แจ้งให้ทราบเป็น
 ความลับว่า พระเจ้าคองยวง เจ้ากรุงสิงหฬ ยังมีพระ
 พระทนต์ธาคของพระพุทธรูปที่แท้จริงอยู่ สิ่งซึ่งคอง
 คองแสดคนไค่นจับไปไค่นั้น เป็นของปลอมมั่วเขาเป็น
 กรมวังผู้ใหญ่ไค่เก็บซ่อนพระทนต์ธาคไว้ที่เรือน พระเจ้า
 กรุงสิงกาไค่ ถอศาสนาพระเยซูเสียบแล้ว ททานทุก
 และพระสงฆ์ไค่ทราบดังนั้น สำคัญว่าจริงก็มีความยินดี
 ขออนุญาตที่จะไค่เห็น อำมาตย์นั้นก็ไม่ใครจะยอม แต่

ครั้นเมื่อภายหลังขอให้ปลอมตัวไปที่บ้านในเวลากลางคืน
นำพระทันตธาตุจำลองซึ่งขัญในเจดีย์ ตั้งอยู่บนทิวเขา
แวทล้อมไปด้วยเครื่องหอมและประทีป ครั้นเมื่อคน
ทั้งหลายเหล่านั้นได้เห็นก็กราบลงเห็นอภาคพน ทำ
สักการบูชาและสวด คำนมัสการ ล่วงเวลาเป็นอันมากใน
ราตรนั้น ภายหลังจึงไต่ถามกล่าวอันวอนภัยอำมาตย์
กรมวัง ขอให้ส่งพระบรมธาตุไป ถวายพระเจ้ากรุง
หงสาวดีกับเจ้าหญิงนั้นด้วย รัชสมัยว่าจะให้มีการ
มหรศพิใหญ่ เนื่องในการอาวหะภิเษกมงคลนั้นด้วย
พระเจ้าพรหัมมะจะส่งทองสียหมันในชั้นแรก และจะส่ง
เกตราอันชั้นตกเต็มด้วยเขาเปลือกขยละลำทุกๆ ไป สิ่ง
ของอื่น ๆ เมื่อจะต้องการอันใดก็จะส่งให้ตามปรารถนา
การซึ่งสัญญากันนี้ เป็นความลับรู้จักกันแต่เฉพาะพระเจ้า
แผ่นดินและอำมาตย์กรมวัง

ครั้นเมื่อเวลาจะส่งนางสาวลังกาไป ก็ได้ขังด้วย
ความฉลาด กักกันแห่งเมืองโคลัมโบ และเคสเคเมโล

หรือขาดหลวง ทั้งหลาย ก็ไม่มีใคร ทราบ และไม่มี
ใครสงสัย พระเจ้ากรุงลังกาแต่งตั้งให้แอนคริสยาอัน
มัททลिया ขุนนางลังกาเป็นราชทูตไปด้วยกันนาง ไม่มี
เหตุการณอื่นใดเป็นปกติตามทาง จนถึงท่าเรือใต้เมือง
โกสมีจึงกราบทูลแจ้งข่าวพระราชเทวเสด็จมาดัง ไป
ให้พระเจ้าแผ่นดินและขุนนางทั้งปวงทราบ ต่างคนมี
ความยินดีเป็นอันมาก

พระมหาอุปราชราชโอรสแห่งพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จ
ลงมาบริดงท่าเรือ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกมารับ
ประคองพระราชวัง จัดคำหนักให้อยู่ ประกอบไปด้วย
ห้องอันตกแต่งเป็นอันงาม ทั้งห้องประทม ที่ประทับ ที่
แต่งพระองค์ อันสมควรแก่ตำแหน่งพระอัครมเหษี
ที่พระเจ้าแผ่นดิน อันบริบูรณ์ ไปด้วยราชสมบัติ และมีพระ
เกษานภาพใหญ่ แล้วยังพระราชทานทรัพย์ คฤงคาร
ส่วยสาอากรเข้าไทยมอบให้เป็นใหญ่ในพระราชวัง เสด็จ
ไปประทับอยู่ด้วยเสมอมิได้ขาด โปรดให้ตั้งพระราช

พธิ ให้ชนทั้งปวงถวายสักขีสาบาลยกย่องนางนั้นเป็น
เจ้าของคนทั่วหน้า

ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งหลายและทศานทุกทั้งปวง ก็ถวาย
ทูลเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลถวายบังคมทูลทูล
รักษาไว้ไว้ ไม้ไ้เป็นอันถวายและได้จัดการตกลงกับ
ผู้รักษาคลอกแล้วนั้น พระเจ้าพรหมะก็ทรงพระปรีชา
ด้วยสมดัง พระประสงค์ ทรงเข้าพระทัยว่า เป็นพระ
ทันตธาตุแห่งพระของพระองค์ และนับถือยิ่งกว่าสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดทั้งสิ้น ไม้ไ้ซำก็ส่งพระสงฆ์และทศานทุกสำหรับ
นั้น กับทั้งเครื่องบรรณาการอันวิเศษไปยังพระเจ้ากรุง
ลังกา และสัญญาว่าจะส่งสืบไปอีก ให้มีราคายิ่งกว่า
นั้น ทศานทุกก็ไปถึงเมืองโคลัมโบ ว่ากล่าวตกลง
กันโดยความลับภัยของขวง ก็มอบพระทันตธาตุจำลอง
กับทั้งเจตย์ ทศงให้แก่ทศานทุก ด้วยแสร้งความอาลัย
และเป็นความลับ ทศานทุกก็ทูลลาไปโดยเร็วเดิมนั้น
ถวายเทำถึงประเทศรามัญ

การรับพระทันตธาตุซึ่งสำคัญว่าเป็นของจริง

ในเมื่อก่อนที่จะเข้าไปถึงท่าโกสุมิ ซึ่งเป็นท่าเมือง
 หงสาวดีสักสองสามวัน ชาวกระษัตริย์ก็ไปโดย
 เร็ว พระสงฆ์ทั้งหลายและราษฎรก็มาประชุมกันด้วย
 ความเลื่อมใส เพื่อบูชาพระทันตธาตุ แล้ว
 ให้ผูกแพตักแต่งด้วยเครื่องประดับให้งดงาม จึงอัญ
 เชิญพระทันตธาตุตั้งบนภาชนะทองคำ และสิ่งอื่น ๆ
 อันมีค่า ชาวกระษัตริย์ก็ไปถึงพระเจ้าพรหมะในกรุงหงสาวดี
 ในทันใดนั้นก็ รัชสั่งให้บัณฑิตข้าราชการ ลงมาช่วยกันรับ
 พระทันตธาตุ ทรงทอดพระเนตรจักษุทำที่สำหรับจะ
 ประทับฐานพระทันตธาตุด้วยพระองค์เอง และประดับ
 ด้วยมุกฉัพภภัณฑ์ อันพระองค์สามารถที่จะรวบรวมมา
 ได้ และมีอยู่ ด้วยอาการเช่นนั้น พระทันตธาตุได้ขึ้นไป
 โดยระบะทางชลมารคในท้องน้ำ อันค้ำค้ำไปด้วย
 เรือทั้งหลาย ซึ่งแวดล้อมแต่แพมณฑปทรงพระทันตธาตุ
 เวลาค่ำก็จุดประทีปสว่างดูเวลากลางวัน

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อทรงพระเตรียม การทั้งปวง
 เสร็จแล้ว ก็เสด็จลงเรือพระที่นั่งอนันตนาครีฑ์ ประคิ
 ภัยลายทอง และประกอภัยแพรพรรณเครื่องขก
 ค่าง ๆ ล่องลงมาสองวัน เพื่อจะพบกระบวนแห่ ครั้น
 เมื่อทอดพระเนตรเห็นแต่ไกลก็เสด็จเข้าสู่วังหลวง ชำระ
 พระองค์ประพรมไปด้วยเครื่องหอม แล้วแต่งพระองค์
 ด้วยราชาภรณ์อันมีค่า ขึ้นพระหัตถ์ไปจับแหอันทรงพระ
 ทนต์ชาติแล้วกราบถวายบังคม ด้วยโสมนัสศรัทธา
 เลื่อมใสจะประมาธมิได้ แล้วเสด็จเข้าไปยังหน้าท่ง
 เครื่องสักการะอันประคิฐานพระที่นั่งอาภรณ์ภิรมย์
 รัชพระที่นั่งอาภรณ์ภิรมย์ ซึ่งถ้ากษัตริย์มา ยกขึ้นวางเหนือ
 พระเศียรเกล้าเป็นหลายครั้ง ด้วยสักกัจะเคารพและ
 ทศพรสาธุการ แล้วก็อัญเชิญลงประคิฐานณที่เดิม
 เสด็จดำเนินแห่ไปในกระบวน เมื่อมาตามระยะทาง
 ชลมารค อันหอมฟุ้งไปด้วยกลิ่นเครื่องหอมทั้งหลาย
 ช่างมีทุกลาเรือกระบวน ครั้นเมื่อถึงฝั่ง พระสงฆ์

ทั้งหลายและข้าราชการทั้งปวง ก็ย้ทั้งพระเจ้าแผ่นดิน
และผู้ที่ เป็นหัวหน้าในหมู่ชนทุกหมู่เหล่า พวกนั้นลงไป
ในน้ำ อัญเชิญบุษบกพระที่นั่งศาคอุโฆษขึ้นเหนือบ่าแบกไป
ยังพระราชวัง แวดล้อมไปด้วยประมุขชนทั้งปวงอัน

จระนัยประมาธมีได้ บรรดาเศรษฐีคฤหบดีทั้งหลาย ก็
เปลื้องเครื่องแต่งตัวอันมีค่าลงปลุกใจไว้ตามทางเพื่อจะให้
ผู้ซึ่งเชิญพระที่นั่งศาคอุโฆษ เกรงเหยียบไปบนผ้าทั้งหลายนั้น

พระที่นั่งศาคอุโฆษนั้น ภายหลังได้ตั้งไว้ในกลางสนาม
ภายในพระราชวัง ภายใต้มณฑปซึ่งปลูกขึ้นใหม่ พระ
เจ้าแผ่นดินและผู้มีบรรดาศักดิ์ทั้งหลายก็ถวายเครื่องสัก
การบูชา แล้วประกาศนามและโคตร มีอาลักษณ์
ซึ่งได้ตั้งไว้เป็นตำแหน่งสำหรับยกช้อนนั้น คอยยกช้อน
แต่สักการบูชาอยู่เช่นนั้นสิ้นสองเดือน จนวิหิตารซึ่งได้
สร้างขึ้นแล้วสำเร็จด้วยราคามากพันประมาณ รวบรวมว่า
จะให้เกิดการจลาจลขึ้นในพระนครนั้น

พระทันตธาดูชนที่ ๓

เชอ เข. อี. เตนเนนต์ ไต่กล่าวถึงเรื่องนี้โดยย่อ จะ
 ยกมาลงไว้ก่อน “พระเจ้ากรุงแกนดัซึ่งทรงนามว่า
 วิกกรมพาท เมื่อไต่ทรงทราบว่าพระญาติซึ่งอยู่เมือง
 คอตตา ไต่ ทำการล่อลวงพระเจ้าหงสาวดีโดยส่งพระ
 ราชธิดาปลอมไปตั้งนั้น เพื่อยะแก้ไข จึงจะยอมให้
 พระราชธิดาของพระองค์เอง และว่าจะส่งพระทันตธาด
 ที่จริงแท้ขึ้นช้อนไว้ กล่าวว่พระทันตธาดซึ่งส่งไปแต่
 เมืองโคลัมโบก็คี่ ซึ่งว่าไปโรคเกศทำลายเสียที่เมือง
 คิวก็คี่ เป็นแต่ของจำลอง พระทันตธาดของพระพุทธรเจ้า
 มีแท้แท้ของเธอองค์เดียว จะส่งไปเป็นทุนสินในการ
 แต่งงานด้วย พระเจ้าหงสาวดีกอบไปด้วยทัญญูมานะ
 ไม่ยอมที่จะให้ปรากฏว่พระองค์ถูกล่อลวง”

เรื่องพิสดาร เคอเคาโต ไต่ กล่าวค่อไปดังนี้
 “เพื่อยะให้จยเรื่องพระทันตธาดนี้ ข้าพเจ้าจะเล่าถึง

เหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น เมื่อยต่อมาในระหว่างพระเจ้า
 กรุงแค้นก็ และพระเจ้าพรหมะ เจ้ากรุงหงสาวดี ใน
 เหตุการณ์เรื่องทศกของยวงเจ้าแผ่นดินสิงห์ฟ้าได้นั้น ใน
 การที่ทศกของยวงได้ ผลประโยชน์ จากพระเจ้าหงสาวดี และ
 เรื่อง พระ ทนต์ชาติได้ ทราบถึง พระกรรม พระเจ้าแค้นก็
 โดยเร็ว เมื่อทราบว่าทรัพย์สมบัติเป็นอันมาก ซึ่ง
 พระเจ้าพรหมะได้ ส่งมาก็มีความทศกด้วยความรู้
 วิชา (เพราะเหตุว่า ทศกของยวงกับพระองค์ได้เกี่ยวข้อง
 เป็นสัมพันธ์วงศ์แก่กัน โดยได้ทำอาวาทมงคลด้วย
 พระน้องนาง หรืออย่างปากกล่าวว่าเป็นพระธิดาของพระองค์)
 ไม่ช้า ก็ส่ง พระ ราชสาส์นให้ ทศก ถอยไป ยัง กรุงหงสาวดี
 พระเจ้าหงสาวดีก็ทศกรับโดยเกียรติยศ ราชทูตก็แจ้ง
 การตามพระราชประสงค์ของเจ้าตน ว่านางซึ่งทศกของยวง
 ได้ส่งไป ว่าเป็นพระราชธิดานั้น ทาใช้เป็นพระราชธิดา
 ไม่ เป็นแต่ธิดาของอำมาตย์กรมวังผู้ใหญ่ พระทนต์ชาติ
 ซึ่งได้ทศกรับไว้ด้วยมหรุฟารด้วยสักการเคารพนั้น ทำด้วย

เขากวาง และกล่าวต่อไปว่า พระเจ้ากรุงแกนคัมมีพระ
 ราชประสงค์ ยิ่งนักที่จะใคร่ได้ เป็นสัมพันธมิตรด้วยพระ
 เจ้ากรุงหงสาวดี จึงได้แต่งให้ควมา เพื่อจะได้บอก
 ถวายพระราชอิศรา ซึ่งเป็นพระราชอิศราเกิดจากพระองค์
 แท้ ไม่เป็นแต่สักว่า นอกนั้นอีกได้กราบทูลให้ทราบว่า
 พระเจ้ากรุงแกนคัมเป็นผู้ซึ่งใคร่รักษาพระที่นั่งอชิตาตแท้จริง
 ของสมเด็จพระพุทธเจ้าไว้ พระที่นั่งอชิตาตซึ่งว่า ของ
 คชนสแดนโค่นชัยโคท ที่ แยกฟนา หรือที่พระเจ้ากรุง
 หงสาวดีได้ไว้ อันถือว่าเป็นของแท้จริงนั้น ไม่เป็น
 ของแท้จริง และใคร่ทรงกระเตรียมที่จะสำแดงจดหมาย
 เหตุไยราณ ซึ่งจะให้ เห็นเป็นพยานสำคัญได้ด้วย

พระเจ้าพรหมะได้ทรงฟังข้อความดังนั้น ก็ทรงพระ
 คำวิลังเลในพระทัย แต่ทรงเห็นว่าเจ้าหญิงองค์นั้น
 คนทั้ง ปวงได้ทำสัตย์ ยานุ สัตย์ ถวายว่า เป็น พระ ราชนี
 อัครมเหสีแล้ว พระที่นั่งอชิตาตเล่าก็ได้กระทำสักการบูชา
 รัวรองเป็นการโตใหญ่ และได้ตั้งไว้ในวิหารซึ่งสร้าง

ขณะเพาะ จึงได้ตกลงพระทัยที่จะรวบรวมเหตุการณ์อัน
 เสีย เพื่อจะมีให้ต้องทรงรับว่า พระองค์ถูกการล่อลวง
 เมื่อทรงพระราชดำริคงนั้นแล้ว จึงได้รับสั่งตอว่า
 พระองค์มีพระทัยหนัก ในการที่จะได้ มีเกียรติยศเป็น
 สัมพันธวงศ์ด้วยราชตระกูลกรุงแค้นดี ก็ทั้งจะได้
 พระทันตศาตนั้นด้วย และขอขมพระทัยพระเจ้ากรุงแค้นดี
 เพื่อจะให้เขียนเครื่องหมายแห่งความนับถือ จึงได้แต่ง
 เรือกำปั่นขึ้นทุกของเต็มลำส่งไปด้วยทุก พระองค์ให้
 แต่งเรือสองลำขึ้นทุกเข้าและผ้าต่าง ๆ อันมีราคาลำหนึ่ง
 ส่งไปยังกองยวง ลำหนึ่งส่งไปยังพระเจ้ากรุงแค้นดี
 ลำที่ไปถึงกองยวงนั้น ส่งพวกคนในบังคับไปรุดเทศ
 ทั้งหลาย ซึ่งได้จับไว้เขียนชเลขไปด้วย ในพวกชาว
 ไปรุดเทศเหล่านั้น มีผู้หนึ่งชื่อแอนตอเนียว โคสคาโน
 ซึ่งได้เป็นผู้เล่าเรื่องราวเหล่านั้นให้ ข้าพเจ้าฟัง เป็นหลาย
 ครั้ง เรือทั้งสองลำนั้นได้มาถึงเกาะลังกา เว้นไว้แต่
 ลำซึ่งสำหรับทำเมืองแค้นดี ถูกเจาะจมเสียก่อนที่จะ

ไต่ชนสันคายนั่ง สิ่งของทั้งปวงก็สูญหมด ทุกข์จนน่า
 ทาย บางคนกล่าวว่า การอันนี้ไต่ทำตามคำสั่งของ
 ของยวง ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็คงเป็นความคิดของ
 อำมาตย์กรมวังผู้ใหญ่ เพราะเหตุว่าเจ้าแผ่นดินนั้น
 ไม่สู้เป็นผู้เจ้าความคิดจริงจังอันใดในเรื่องนงก การ
 ก็เป็นอันขยกันอยู่เพียงนั้น ”

คิดจากหนังสือ เตนเนตต์ ว่าด้วยเมืองลังกา
 หน้า ๒๑๕ ถึงหน้า ๒๒๑

พระทันตธาตุอื่นอีก

เตนเนตต์ไต่กล่าวไว้ว่า “ชาวสิงห์ไม่มีความ
 กระจากใจในการที่จะเพิ่มให้มากขึ้น ซึ่งพระทันตธาตุ
 ของพระพุทธรเจ้า ” กุบลาย่านชุนต์ พระเจ้าแผ่นดิน
 กรุงจีน คันวงศัษย์ชุนัน อันทรงพระเศษานภาพยง
 ใหญ่ ให้มาทวงบรรณาธิการพระเจ้าหงสาวดี ทศ
 จินนั้นเป็นคนหยายคาย พระเจ้าหงสาวดีไม่พงคาคก

เตอนเสนาบดี จับที่คนนั้นประหารชีวิตเสีย กบถลายข่าน
 เจ้าแผ่นดินกรุงจีน ก็ยกมาตีเมืองพม่า เจ้าตีปล้นพระ
 นครอยู่ในประมาณพุทธศักราช ๑๘๒๔ จุลศักราช ๖๕๓
 ให้ไปว่ากล่าวเอาจากพระเจ้ากรุงลังกา ได้พระทันตธาตุ
 สององค์ ก็ขังพระเกศธาตุแห่งพระพทธเจ้า ซึ่ง
 ขัญอยู่ในถ้ำล่องลีลาเป็นอันงาม จดหมายอนันเป็นของ
 มาโคโยไล เป็นชาวเมืองเวนิสชอยเที่ยว ได้รัย
 ราชการอยู่ในกบถลายข่านหลายปี

คัดจากหนังสือเตนเนนต แต่งด้วยเรื่องเมืองลังกา
 เล่ม ๒ หน้า ๒๐๒

ความเห็นของข้าพเจ้าเอง

ในเรื่อง เมืองลังกาที่โค เกยวของ กบถกรุงหงสาวดี
 ตามที่โคกล่าวแล้วข้างบน พิเคราะห์เห็นว่าจะเป็นเวลา
 แผ่นดินของพระมหาบุญกฐ ซึ่งรัยพระนามภายหลัง
 ว่า พระเจ้าศรีสากยวงศ์ธรรมเจดีย์ มีเกยวของ

ภัยเมืองลังกาเข็นอันมาก เมื่อเทียบศักดิ์กษัตริย์พลาค
 กันไปได้เล็กน้อย ในหนังสือราชาธิราช ลงจุลศักราช
 ไว้ว่า เมื่อมหาวิญญูภรตวิชัยราช จุลศักราช ๘๔๘ ปี
 เป็นภายหลังพระเจ้าลังกาส่งนางที่อ้างว่าเป็นราชธิดามา
 นั้น ๒๑ ปี ถ้าจะเชื่อว่าศักดิ์กษัตริย์ในหนังสือราชาธิราชแน่
 เวลานั้นก็คงจะเป็นเวลาที่ว่างไม่มีเจ้าแผ่นดิน เพราะ
 เวลานั้นเจ้าแผ่นดินหงสาวดีเป็นสตรี ตกขึ้นไปอยู่กรุง
 อังวะถึง ๒๒ ปี เห็นว่าไม่ควรที่จะเชือดอกศักดิ์กษัตริย์ใน
 หนังสือราชาธิราช ด้วยลงเลอะเทอะ ควรจะสอบได้
 ว่า ไม่แน่หลายแห่ง ถ้าตกลงใจว่าเหตุการณ์อันกล่าว
 แล้วข้างต้นได้เกิดขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าศรีสาเกตวงศ์
 ธรรมเจดีย์แล้ว ก็มีเรื่องราวที่พงจะสอบกันได้ คง
 จะกล่าวต่อไป

ดูเหมือนจะคำรุงราชย์ล่วงไปไม่ช้านัก คงจะเป็น
 เพราะเหตุที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกมาก เห็นหนังสือ
 ต่าง ๆ ซึ่งชาวลังกาแต่ง พรรณนาเรื่องราวเมืองลังกา

วิเศษต่าง ๆ มีมหาวงศ์และทีปวงศ์เป็นต้น จึงได้แต่ง
 ให้ พระสงฆ์ และช่าง มีพระพุทธรูปโฆษาจารย์เป็น ประธาน
 ไปถ่ายอย่างปราสาทและพระพุทธรูปวิหารต่าง ๆ แต่
 หาปรากฏว่าได้ ไปขุด^{ขุด}ดินเจินไม่ และเหมือนกันกับ
 เมืองเรา ที่ไม่ได้^{ขุด}รู้^{ขุด}ดินเจินมาก่อนว่า ราชวงศ์
 เมืองลังกาภายหลัง^{ขุด}ที่กล่าวแล้วในหนังสือมหาวงศ์นั้น
 เป็นอย่างไร รู้แต่^{ขุด}ว่าเจ้าแผ่นดินยังมีอยู่ ฝรั่งเศส^{ขุด}มีอำนาจ
 เกี่ยวข้อง^{ขุด}ใน^{ขุด}บ้านเมือง แต่จะมี^{ขุด}อาการ^{ขุด}เกี่ยวข้อง^{ขุด}กัน^{ขุด}อย่าง
 ไต่ก็ไม่ทราบความชัด ด้วยเหตุหลายประการ เพราะ
 ระยะทางไกลไปมายาก เพราะไม่รู้ภาษา เพราะไม่พอ
 ใจไต่ถาม ด้วยความปรารถนาที่จะ^{ขุด}เกี่ยวข้อง^{ขุด}กับลังกา
 ย่อมมีความประสงค์^{ขุด}อย่าง^{ขุด}เดียวแต่^{ขุด}ที่จะ^{ขุด}สืบ^{ขุด}ข่าว^{ขุด}คราวพระ
 พุทธศาสนา ค้นหาหนังสือซึ่ง^{ขุด}ยัง^{ขุด}ไม่มี^{ขุด}บริบูรณ์^{ขุด}มาเป็น
 เครื่องเทียบ^{ขุด}ทานหนังสือที่มีอยู่^{ขุด} จกหมายเหตุแห่งผู้
 ไปลังกา ย่อม^{ขุด}เฝ้า^{ขุด}ถาม^{ขุด}แนวหนังสือมหาวงศ์^{ขุด}อันกล่าว
 ล้วนแล้วแต่^{ขุด}ด้วย^{ขุด}เรื่องศาสนา ในจกหมายเหตุทั้งหลาย

ที่เราได้เห็นย่อมกล่าวถึงเรื่องสำคัญมาก คือ ใต้ออกัน
 ในเรื่องทางธรรมเนียม ทางวินัยบ้าง เป็นการขอความ
 ปรึกษาผู้คหหรือบาล ซึ่งเป็นภาษาตายตัวกันทั้งสอง
 ฝ่าย ขอความรู้ที่ใต้อ่านหนังสือมาก โดยแก้ปัญหา
 ขัดข้องต่าง ๆ ให้คงตามธรรมเนียม ถ้าจะเป็นการ
 สนทนาเล่าขานกันก็เช่นแต่สาสนประวัติ ความเป็นไปของ
 พระศาสนาที่เป็นอยู่ในเมืองแห่งคนและคน ไม่ได้เกี่ยว
 ข้องด้วย ความมุ่งหมายใน ทางราชการ หรือ ทางค้าขาย
 เลยทีเดียว ข้าพเจ้าใต้อพยผู้มีชื่อเสียงซึ่งใต้ออกไป
 เมืองลังกา เช่นพระยาสุธรรมโมศรี (ห้อง) สมเด็จพระ
 พระปมาจารย์ (ศรี) และผู้น้อยอื่น ๆ ชัก ใต้อ่านแล้ว
 บอกเรื่องราวก็ไม่ค่อยอย่างอื่น นอกจากเรื่องศาสนา ถ้า
 เราจะตามถึงการบ้านเมืองอย่างใต้อ ก็ใต้อได้แต่เพียง
 การอยู่การกินและการเดินทาง ในทางราชการหรือการ
 ค้าขายแล้ว ไม่สามารถจะบอกอันใต้อได้เลย ข้าพเจ้า

จึงสันนิษฐานว่า เวลาที่มอญคบกับลังกาในตอนนั้นคงไม่
ผิดอันใดกับเรานัก

ทูตรามัญออกไปลังกาคราวแรกตามที่ใดกล่าวมานี้
ถ้าคิดระยะก็จะต้องเป็นเวลาที่ย้ายจากเมืองอนราช
มาแล้ว ข้อที่ไปถ่ายอย่างต่าง ๆ เช่นที่กล่าวไว้นั้น
เป็นที่น่าสงสัยเป็นอันมาก เพราะในที่อื่น ๆ นอกจาก
อนราชไปแล้ว หายากที่จะมีสิ่งใดในเมืองลังกาอันควร
จะถ่ายอย่าง

ต่อมาในจดหมายเทศพงศาวดารรามัญนั้นว่า พระ
เจ้าหงสาวดีได้รวบรวมราชสาส์นจากพระนครต่าง ๆ ถ้าม
เชอวงศ์ เพื่อจะส่งธิดาไปถวาย พระเจ้าหงสาวดีมีพระ
ราชสาส์นตอบ อุปมายกพระพุทธรูปซึ่งเป็นข้อเปรียบ
ไม่แจ่มวงศ์ของพระองค์ แต่คามหนึ่งสันนิกกล่าวว่
บรรดาเมืองทั้งปวงพอใจในสำนวนหนังสือของพระเจ้า
หงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่เป็นคนแรกที่ได้ส่งธิดาไป
ถวาย ตามข้อความนั้น เหมือนหนังสือพระเจ้าเชียงใหม่

ถัด ๆ ถัด ๆ เชื่อว่าพระเจ้าหงสาวดีของคนจะโตเป็นพระ
 พททเจ้า อياกระใคร่เป็นพ่อตาและเป็นเมียพระพททเจ้า
 เมืองอื่น ๆ ที่ไกลเคียงก็ได้ส่งราชสาส์นไปถามขัญญา
 คอบแก่ขัญญา ส่งเครื่องบรรณาการกันทุกเมือง
 การซึ่งเกี่ยวข้องกับเมืองลงกาทุกกล่าวอีก ก็เรื่องตาม
 ปฤศนา นัยว่าเป็นพระเจ้ากรุงลงกาแต่งเรือสำเภาส่ง
 มาให้ตามปฤศนา นัยว่าเป็นครั้งที่ ๒ ที่เรือลงกาได้มา
 ถึงเมืองหงสาวดี ครั้งแรกนั้นคือมาแต่ครั้งพระยา
 เจ้าช้างเผือก เพราะเหตุที่เกยรติยศอันได้รับทศลงกัน
 มชานานครึ่งหนึ่งดังนั้น จึงเป็นทศนคของพระเจ้าหงสาวดี
 ยิงนัก จัดการต้อนรับยิ่งกว่ารับทศประเทศอื่น แต่ไม่ได้
 กล่าวถึงนางราชธิดา และพระทันตธาตุที่ได้รับ ทศ
 จนทศชั้นหลังที่มาจากเมืองแกนค ก็ไม่ได้กล่าวถึง
 ชะรอยจะเป็นด้วยเรื่องกระดากใจ เพราะมีเหตุปรากฏ
 กลับกลายไป เป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศ เพราะ
 จศหมายเหตุในเมืองพม่ารามัญเหล่านั้น จะเอาเป็นแน่

แต่อย่างไรไม่ได้ ถ้าสิ่งใดที่เป็นการเสียแล้วก็ไม่จก
 หรือแกเสียอย่างอื่น เช่นเมื่ออังกฤษมาตีเมืองพม่า
 ครั้งแรกเขาจดหมายว่า อังกฤษมาตีปล้นพระนคร
 พวกทหารออกสู้รบก็ไม่ได้ โชยชนะ เจ้าแผ่นดินแผลง
 ธนลกทองคำออกไป ข้าศึกจึงได้ปล้นนาการไปทั้งสิ้น
 ในตอนซึ่งว่าเกยของถ้วยเมืองจีน ก็เคยมีในหนังสือ
 พงศาวดารรามัญที่แปลเป็นภาษาเรา หลายตอน แต่
 ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะมีใช้ตอนมหาชัยภูกธรน คงจะเป็น
 ตอนพระเจ้าราชาธิราช มีความเสียค่ายทัพโตมีละชัย
 อังกฤษมาซึ่งมีศักราชแน่นอนกว่า และเป็นเรื่องพงศาว
 ดารแท้ เกยรวมทั้งพงศาวดารมอญและพม่าอาลัม เรื่อง
 ราชาธิราชแปลเป็นไทยนี้ ตรงกับชื่อที่เรียก คือ ต้องการ
 จะกล่าวถึงพระเจ้าราชาธิราชองค์เดียว คือเนื้อความก็
 พระเจ้าราชาธิราชเป็นนายโรงแห่งเรื่องหนังสือนี้ ทกล่าว
 ดงผู้อื่นเป็นแต่เรื่องประกอบเท่านั้น เมื่อพิจารณาที่ตาม
 อากาณวิद्या ข้างพระเจ้าศรีสัตนาคยวงศ์ ธรรมเจดีย์แล้ว
 เป็นผู้สมควรที่จะต้องถูกสังกาทลตอกเช่นนั้นแท้ทีเดียว

ข้อความทั้งนี้ เก็บมาจากหนังสือพระราชอิริยาชั่งแต่
หน้า ๔๔๔ ถึงหน้า ๔๔๗

การเปิดพระทันตธาตุให้คนดู

พระทันตธาตุ^๕นั้น^๕รักษายอยู่ใน^๕ที่ซึ่ง^๕ เรียกว่า^๕ ศาลา
มาลิกาวะ ๑ เมืองแกนคร^๕ ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าอยู่ใน^๕
ท่ากลางเกาะ^๕ วิหารที่^๕เก่านั้น^๕ไม่ใหญ่โตอันใด^๕ ตั้งอยู่^๕
ในกำแพงพระราชวัง^๕ หันหน้า^๕ต่อทิศตะวันตก^๕ มีลาน^๕
ปลูกหญ้าอยู่^๕กลาง^๕ ด้านเหนือ^๕เป็น^๕เทวสถานพระเจ้าองค์^๕
และพระราชวัง^๕ ข้างทิศใต้^๕เป็นสระน้ำใหญ่^๕ อีกฟากสระ^๕
ข้างหนึ่ง^๕ตรงกันกับ^๕วิหารพระทันตธาตุ^๕ เป็น^๕ที่^๕ตั้ง^๕วัด^๕
ขุขฌาราม^๕ นัยหนึ่ง^๕ชาวลังกา^๕เรียก^๕มาลิวัด^๕วิหาร^๕ ซึ่ง^๕
ว่า^๕พระ^๕ยอด^๕เถระ^๕ ได้^๕ผูก^๕พัทธสีมา^๕ใน^๕ที่^๕นั้น^๕ แต่^๕ข้าพเจ้า^๕
ไม่ได้^๕ไป^๕ ด้าน^๕หน้า^๕ของ^๕วิหาร^๕นั้น^๕ มี^๕ผนัง^๕และ^๕ซุ้ม^๕ประตู^๕
สี^๕ลา^๕ลาย^๕สลัก^๕ ลวด^๕ลาย^๕ทำ^๕นอง^๕เกี่ยว^๕กัน^๕กับ^๕โข^๕โร^๕บุ^๕โต^๕ ที่^๕
เมือง^๕ชวา^๕ แต่^๕ข้าพเจ้า^๕มีความ^๕สงสัย^๕เป็น^๕อัน^๕มาก^๕กว่า^๕จะ^๕ไม่^๕ใช่

ของท่าขนแกะเพราะสำหรับตน หน้าที่จะรอมมาจากวิหารเก่า
 แห่งใดแห่งหนึ่งในเมืองอนราทปุระซึ่งเป็นมหานครโยราณ
 ตอนข้างฝ่ายเหนือของเกาะ ด้วยเหตุว่าเครื่องลีลาเช่นนั้น
 ข้าพเจ้าได้เห็นแต่สามแห่ง คือเล้าลีลาตั้งนาฬิกาแตก
 อยู่หลังเรือนที่เรียกว่า กวินส์ เฮาส์ คือ เรือนเจ้าเมือง
 ที่เมืองโคลัมโบ มีจารึกไว้ว่า เซอ อารเทอ เอลียแบงก์
 แสฟว์ลอก ได้มาแต่อนราทปุระ อีกแห่งหนึ่งที่ตำหนัก
 เจ้าแผ่นดินลังกา มีลีลาเป็นวงพระจันทร์ครึ่งซีก กลาง
 ลีลาเป็นกงรถสำหรับวางหน้าประตู อีกแห่งหนึ่งที่
 วิหารพระรัตนธาตุ ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าจะเป็นรอมมา
 จากวิหารแห่งหนึ่งแห่งใดในเมืองอนราทปุระ เมืองแกน
 ดินชาวลังกาเรียกว่าสิงฆะตะ เป็นเมืองหลวงภายหลัง
 เรืองมหาวงศ์เหมือนกันกับพระรัตนธาตุ ซึ่งมาภายหลัง
 ไม่ใช่เป็นเจดีย์สถานเก่าซึ่งปรากฏในเรืองมหาวงศ์ เมื่อ
 สังเกตดูตามหนังสือต่าง ๆ ที่เขาได้แต่ง และรูปที่เขาได้
 ถ่ายลอกจำลอง มากยทั้งคำ ขอกเล่าของผู้มีบรรพตาศักดิ์

ในประเทศนี้ ซึ่งควรเชื่อถือ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ชาตินี้สง่า
 เกียรติ ไม่เหมือนอย่างแต่ก่อน หรือเกือบจะมีใช้คน
 เซอวงศ์อันเดียวกันกับแต่ก่อน เปรียบประเทศเขมร ครอง
 พระนครวัด และเขมรในปัจจุบันนี้ ความคิดและฝีมือทำ
 การช่างต่าง ๆ เป็นคนละอย่างคนละประเภท ถ้าจะหยิบ
 เอาสิ่งซึ่งทำแต่โบราณ และสิ่งซึ่งทำใหม่มาวางเข้าสอง
 สิ่ง จะไม่ตองกันเลยทั้งความคิดทั้งฝีมือ สามารถที่
 จะให้เข้าใจผิดว่า เป็นคนละเมืองกันได้ เหตุทั้งนี้เป็น
 ได้ด้วยคนที่มาอยู่เมืองลังกาแต่ก่อน คงจะเป็นเชื้อชาติ
 ชาวเมืองฝายเหนือในชมพูทวีป ซึ่งมีความเจริญก่อน
 กว่าข้างใต้ ลงมายังเกาะนตวยเรอแล้วตั้งอยู่ เช่นที่
 ปรากฏในเรื่องมหาวงศ์ นำฝีมือช่างและความคิดช่าง
 เมืองฝายเหนือลงมาด้วย พวกตนเองได้แผ่ผ่านไปจน
 กระทั่งถึงเกาะชวา ฝีมือจึงได้ละม้ายคล้ายคลึงกัน
 เมื่อภายหลังคงเป็นบ้านเมืองชนแล้ว ชนในชมพูทวีป
 ฝายใต้อาศัยความบริบูรณ์ของเกาะนี้ ไปมาค้าขาย

และลงมาตั้งอยู่มากจนทุกที เมื่อเกิดการจลาจลขึ้นใน
เมือง ยางครวาก็มีอำนาจแซกแซงขึ้นเป็นเจ้านายได้
ความคั่นเคยและความนับถือกันและกันกับคนในพนเมือง
ที่มาแต่ผายเห็นอกใจเรวญซัน จนถึงอาวาทวิวาหรงค
กันและกัน เกิดบุตรและหลานกลายเป็นชาติชาวลังกา
ชนใหม่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่าชาวลังกาแท้ก็ได้
ภายหลังเมื่อเกิดการจลาจลอันใด ชำพันกันตายไปมาก ๆ
พวกใน ชมพทวียี่ ข้างใต้ ก็ เพิ่มเติม มากขึ้น ตาม ลำดับ
ข้าพเจ้าได้ทราบจากผู้ที่ควรเชื่อ บอกว่าคนในเกาะลังกา
เดิวนั้นน้อยกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ที่เมืองอนนราธปุระ
ยังคนพวดยอซึ่งเข็นทคนอยู่ กว้างออกไปเสมอมีใต้ชาติ
ข้าพเจ้าจะยังไม่กล้าช่วยคยวในเรองนี้ ด้วยเหตุว่ายัง
ไม่สมควรจะกล่าวเลย เพราะยังไม่ได้ ไปเห็นเมือง
อนนราธปุระ ซึ่งเข็นเมืองมีการก่อสร้างอันวิเศษของ
โบราณ น่าที่ระก็ยิ่งกว่าเกาะชวาเป็นอันมาก ที่กล่าว
ขคน เพอจะรวมความว่าเมืองลังกาตอนกลางลงมา

หาได้ ซงซาพเจ้าโศมาอยู่ยบคน ไม่เป็นถิ่นที่ซงกล่าว
ไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ซงเราทั้งหลายมีความพิศวง
เลื่อมใสเป็นอันมากนั้น พระรัตนตาท่านไม่เป็นสิ่งสำคัญ
ซงเรามานำใจชนชมยนิทต้อมาแต่ก่อน เป็นการสมควร
แท้จริง เมื่อใดเห็นถนท และใครเห็นสิ่งของทั้งปวง
คงไม่เป็นเครื่องที่น่าพิศวงหรือนำเลื่อมใสอันใด ซากล
มุดมองไปค้วยสังและค้วยเวองที่จะพงนำรังเกียจหรือนำ
กระหากใจหลายประการอันไม่ควรจะกล่าวในถน

เมื่อจะกล่าวถึงวิซงเยศพระรัตนตาทให้คนท หรือ
นมัสการ ก็จะต้องขามเรื่องที่จะพรรณนาดงเหตุการณ
เหล่านั้นเสีย กล่าวคือไปว่า พระรัตนตาทันรชชชอยู่ใน
ห้วงลวด ซงบกอยู่ในกลางคอกอชดทำค้วยทองคำ มีพระ
เจคัยครอบเป็นชั้น ๆ จนถึงชั้นในที่สุดเป็นกลองประกบ
ค้วยเพชรพลอย พระเจคัยข้างองคใน ๗ ชั้นนั้น ประกบ
เพชรพลอยงามคิ คงคณชกที่สุดมีสังวาลหลายอย่าง
สังเกดได้แต่ว่าเป็นอย่างพมานันสายหนงสวมอยู่ สัน

ชูานพระทันตศาสดาก็ไม่ผิดอันใดกับที่จำลองนัก แต่จะเป็น
 กล้วยแก้ว หรือกล้วยจะเป็นสีดอกพิกุลแห้ง จึงได้มีสีคล้าย
 มิว เหมือนงาที่ทำเครื่องมออันใดใช้แก้ว ๆ แต่ไม่เขียน
 สีเดียวเสมอกัน ที่ซึ่งเก็บนั้นเป็นห้องที่ไม่มีหน้าต่าง มีแต่
 ประตูคานเคี้ยว มีประแจสามดอก ผู้ซึ่งรักษาซึ่งเรียก
 ว่า ระตะมะหัตตะมะยะ ซึ่งแต่งตัวนุ่งผ้าขาว ๒๗ วา
 เกือบศอกหนึ่ง พระเก็บสองดอก ในนั้นมีสิ่งอื่น ๆ ที่มี
 ราคาหลายอย่าง แต่ยากที่จะเห็นได้ถนัด เพราะมีที่คอง
 รุกไฟ และไม่รุกหลายดวงนัก ดูเหมือนเจ้าพนักงาน
 ผู้รักษาจะพอใจให้เป็นเช่นนั้นด้วย การที่จะบูชาด้วย
 ประทาย ย่อมไม่สู้เป็นที่ต้องใจของผู้รักษา ข้าพเจ้าได้
 เห็นหนังสือเขียนด้วยลานทองสองผูก ผูกหนึ่งซึ่งเข้าใจ
 ว่า ส่งไปแต่พระเจ้าอัยหวับรมโกษฐกรุงสยาม ๑๕๐ ปี
 เศษมาแล้วนั้น ข้าพเจ้าได้พลิกดูร้อยลานกลับค้น
 เป็นปลาเขียนด้วยอักษรขอม ขึ้นต้นเป็นวิธียุโรปสมบท
 แล้ววกขึ้น ผูกและถอนสีมา ข้างปลาเขียนมีขานแผนกเขียน

แปลร้อยได้คำที่จารกนั้นมา ก็กราชลงว่า ๓๐๐๐๕ ถ้าจะ
 เข้าใจโดยคำว่าพันห้า ก็เป็นก่อนเวลาแผ่นดินพระเจ้าบรม
 โกษร และทั้งสั่งเกตุด้วยคำในนั้น ประกอบด้วยรูป
 ตัวอักษรเห็นเป็นหนังสือขอมที่เขมรเขียน หาใช่ไปจาก
 กรุงสยามไม่ อีกผูกหนึ่งนั้นไม่โต ด้วยผู้รักษาหวง
 แหนเหลือเกิน รวาก็ว่าผู้หนึ่งผู้ใดจะวิ่งราวไปจากที่นั้น
 ยังมีพระแก้วอกของคหิง ซึ่งหน้าตักประมาณสัก ๕ นิ้ว
 สั่งเกตุไม่ใช่ฝีมือลังกา สักลายมรกตสองไปรุ่ง มี
 ที่ชำรุดบ้าง จะสังเกตว่าเป็นเนอสีลาหรืออินโดก็ยาก
 ด้วยสว่างไม่พอ และเขาไม่สู้จะให้ดูนานนัก ทั้งในห้อง
 นั้นก็ไม่ม้ทางลมซึ่งจะหายใจได้มาก คนก็เข้าไปเต็ม
 แน่น ถ้าผู้ใดยืนอยู่ช้ำก็อาจจะเป็นลมได้ ด้วยต้องการ
 ลมสำหรับหายใจ ข้าพเจ้าได้คัดคำขานแผนก ใน
 คัมภีร์นั้นมาลงไว้ ในที่นี้ ด้วยเห็นว่าการศึกษาที่คตินั้นมิใช่
 ง่ายต้องทำทุกกระบวนวิชาเป็นอันมาก

การที่จะเปิดพระทันตธาตุให้คนดูเป็นการเข้คฝอยนั้น
 นาน ๆ มีครั้งหนึ่ง ในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินลังกา
 ยังมีอยู่ เข้คครั้งหลังที่สุดแผ่นดินพระเจ้ากฤตทิลิ
 ในราวพุทธศักราช ๒๓๓๗ จุลศักราช ๑๑๓๗ เป็นปีที่
 พระชยาลิเถระกัษราชทูตกรุงสยาม ตามคำเชื้อเชิญ
 ของพระเจ้ากฤตทิลิ ให้ไปสืบสาสนวงศ์ในเมืองลังกา
 เพราะเวลานั้นพระสงฆ์ในเมืองลังกาสาขาค้นขี้สิ้นไป พระ
 เจ้าอยู่หัวบรมโกษจึงได้ทรงจักพระสงฆ์ ๑๐ รูปกับทูต
 นทูต ให้เชิญพระพุทธรูป พระธรรม แลพระราชาสาสน์
 ออกไป ซึ่งจกหมายรายระยะทางของราชทูต และวิธี
 ซึ่งเชิญพระทันตธาตุออกให้ราษฎรดูอย่างไร ยังมีอยู่
 ในห้องอาลักษณ์ และได้ลงพิมพ์ในหนังสือวิจิตรนิพนธ์
 แต่จะเป็นฉบับใดเข้าพเจ้าจำไม่ได้ ต่อมาอีกมีครั้งหนึ่ง
 เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๑ จุลศักราช ๑๑๗๐ และเมื่อไม่กี่
 นอกร์ครั้งหนึ่ง การที่เข้คให้คนดูเช่นนั้น เพอประสงค์

จะได้เงินปฏิสังขรณ์วิหารพระทันตธาตุ คนชาวสิงห์พ
ทั้งปวงยอมพากันแตกคั้นไปนมัสการ และเข้าเรียราย
ทั่วทั้งสถลสังกาทวิป

ในระหว่าง ซึ่งมีได้ มีการเบียดให้คน นมัสการมากเช่น
นั้น ย่อมเบียดให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ต่างประเทศสำคัญ ๆ ๑๒
ข้างเป็นครั้งเป็นคราว แต่โดยปกติที่เบียดให้ชาวลังกา
ภูษานัน เป็นแต่ไปนมัสการภายนอก หาได้เห็นองค์
พระทันตธาตุไม่

เมื่อจะกล่าวตามคนต่างประเทศเขากล่าว ที่เขาได้
พิจารณาว่าเขียนจำลองวันดี เขาว่าทำด้วยงาช้าง
ซึ่งเสียด เป็นของพระเจ้าวิกรมพาหุคิดทำขึ้น ไม่เป็น
หลักฐานพันธุมนษย์ เพราะสิ่งที่จริงเท่านั้น ไปรตเกตได้
ทำลายเสีย ที่เมืองควังไค้กล่าวมาแล้ว แต่ตามความ
เห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า ถึงพระทันตธาตุซึ่งว่าไปรตเกต
ทำลายเสีย นั้น จะเชื่อว่าแท้ก็ไม่ได้ ด้วยพาไปซ่อน
เร้นหมกฝังเสียเป็นหลายครั้งมาแล้ว

แต่พระเจ้า

พระเจ้าแผ่นดินในลังกาชั้นหลัง ๆ ลงมา ย่อมเป็น
 เชื้อสายแห่งหรือเป็นชินค โดยมาก เพราะฉะนั้นในเมือง
 แคนกิง จึงได้มีเทวสถานอย่างชินคเป็นอันมาก เป็น
 อรรณพนิยมที่คองแต่พระเจ้าเป็นเจ้าของชินคทุกขั ไม่เกี่ยว
 ข้องอันใดกับพระพุทฺธศาสนา ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๘
 พระเจ้ากรุงลังกาได้เชิญพระสงฆ์กรุงสยาม ออกไปให้
 อุปสมบทชำระพระพุทฺธศาสนา ให้พระสงฆ์ประพฤติ
 อยู่ในศีลวิริตฺตอย่างสูงเส็จแล้ว พระอภัยเดาะเจ้า
 ได้ ยิน เลียง ออองตระเตรียมการที่จะแต่พระเจ้าแผ่นดิน
 ชินคทั้งนั้น จึงได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าแผ่นดินใน
 เวลาเย็นวันนั้นว่า ควรที่จะเชิญพระสถูปชั้นพระภิกษุฐาน
 เหนือช้างพระที่นั่งแห่ไปหน้าพระเป็นเจ้าทั้งหลาย เพื่อให้
 การบูชาทั้งหลายนี้เป็นพุทธบูชา แต่พระสงฆ์ทั้งปวง
 หาได้เข้าไปในกระบวรแต่หรือช่วยจัดการอันใดไม่ นอกจาก

ให้ ยืมช้างศึกและพระเจดีย์ ซึ่งทำประหนึ่งว่าทรงพระ
 ทันตชาต แต่หาได้มีพระทันตชาตในนั้นไม่ กับทั้ง
 มณฑปเงินกำไลทอง ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์
 กระจบวรเห็นได้แท้ เป็น เวลา กลางคืน สว่างไปด้วย
 แสงไฟ ประโคมสังข์แตรฆ้องกลองปี่ และมีคนโลก
 เล่นเต้นรำไปในกระจบวร ช้างที่ทรงพระเจดีย์นั้น ปก
 คลุมไปด้วยผ้าสักหลาดแดงคิขลียทอง ที่ผ้าคลุมหน้า
 ใต้ โขมกลงมาบังไหมทองเป็นพระพุทธรูปนั่ง มีเครื่อง
 สูง บังสุริย์ จามร ทำด้วยแพรสีต่าง ๆ แต่รูปร่างไม่
 เหมือนเครื่องแห่ของเรา เหมือนตาลปัตรวินยธร วินย
 ธรรมหิวเมือง หรือสมุทไยฎกาอย่างต่าง ๆ เมื่อข้าพเจ้า
 ไปเขาก็จัดการเห็นชวนให้คิดเป็นการพิเศษ และแห่ผ่าน
 มาหน้าที่อยู่ แต่ข้าพเจ้าหาได้ออกไปดูไม่ ซึ่งกล่าวถึง
 ได้ดังนี้ เพราะเขาจัดมาเรียงรายตามทางพร้อมทั้ง
 เครื่องประโคมต่าง ๆ ตลอดสองข้างทาง ในเวลาที่
 จะขึ้นไปบนวิหารพระเชิวแก้ววันนั้นด้วย

เรื่องพระสงฆ์ลังกา

เวลาที่ข้าพเจ้าไปอยู่น้อยนัก ไม่พอที่จะไต่สวนอันใด
 อาศัยแต่สังเกตด้วยตา และฟังคำเล่าขานอย่างเล็ก
 น้อย คงได้ความว่าแยกหมู่แยกคณะกันเป็นอันมาก
 ไม่มีผู้ใดเป็นใหญ่ยังค้ำยัญชาติทั่วไป ฝ่ายอาณาจักรก็
 มีไต่เกี่ยวข้องอันใดในการศาสนา เขามีไต่ รอดอน
 คุมแห่งเหมือนครั้งโปรตุเกส แต่อาศัยที่ไม่มีผู้ใด
 จะตราสินชอกที่ถูกผิด หมู่ใดมีทิวฐิอย่างใดก็ประพฤติ
 ตนไปตามทิวฐิตน ที่เป็นหมวดใหญ่หรือต่างวงศ์กัน
 อยู่กันสามจำพวก คือขบถวงศ์ หรือนัยหนึ่งเรียกว่า
 สยามวงศ์มากที่สุดทั้งเกาะ พวกที่สอง คืออมรปวงค์
 หรือมรมมะวงศ์ พวกพม่าพวกหนึ่ง มักจะอยู่ตาม
 ชายทะเลฝ่ายใต้ พวกที่สาม คือรามัญวงศ์ตั้งชนใหม่
 ก็ตั้งอยู่ตามชายทะเลเหมือนกัน ในสามพวกนี้แข่งขัน
 ออกไปอีก พวกทะเลหลาย ๆ คณะ ไม่อยู่ในบังคับกัน

มีทิวทัศน์ต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า พวกชวลีวงศ์โคขิมมาก
 ไม่ห่มคลุมเลย จะไปแห่งหนึ่งแห่งใดก็ห่มพาดควาย
 เท่านั้น ไม่ใช่รำคาคอก อีกพวกหนึ่งห่มคลุม และ
 เล็กผาซิ่นข้างล่างเหมือนอย่างพระมหานิกาย ในสอง
 พวกนี้ก็เคียงกัน ซอที่เคียงนั้นก็เลวทรามเต็มที พวก
 ที่ไม่ห่มคลุม อ้างว่าไม่เห็นรูปพระพุทธรูปที่ทำไว้แห่งไร
 ห่มสองไหล่ พวกที่ห่มคลุมแต่เล็กผาซิ่นข้างล่าง ทวาย
 ลัทธิธรรมยุติกศึกษาในกรุงเทพฯ บ้าง คັນวินัยพยลงเนื้อ
 เห็นควายว่าไม่สู้เป็นขีริมณฑล เปลี่ยนเป็นแหวกผ้า
 ทางลูกบวบขกลูกบวบขมบ้าง แต่คงมีวันชวาอยู่ตามเดิม
 แต่พวกอื่นห่มอย่างรามัญ คือมีวันช้ายแต่ไม่ยกผ้า
 ชายในขมบ่าหรืออย่างไร พาดซิ่นไปขมบ่าแล้วแลเห็น
 ผิดกันกับขมบ่าที่ห่มคล้ายขมบ่าที่ห่มอยู่
 ของค้ ที่โคเข้ามากรุงเทพฯ ข้างฝ่ายรามัญถือไม่ใช้
 รองเท้าไม่กันน้ำ ใช้แต่ใบตาลของศิรัระไม่ห่มแพร

พวกไม่ห่มคลุมนั้น มักใช้จิ๋วแพรท่อนเหลืองอนุวาค
 เล็ก ๆ กั้นร่มแพร สวมรองเท้าอยู่ข้างจะสูง คนใน
 เกาะลังกาคอยอมสรวเสวีญพระรามัญนิกาย มากกว่า
 นิกายอื่น ๆ พระสงฆ์ข้างฝ่ายเมืองแกนคี่ไม่สู้เอื้อเฟื้อ
 ในการสั่งสอนมาก ข้างฝ่ายท่าอยู่ข้างจะเอื้อเฟื้อและรู้ทัน
 ลึกหนาบาง อยาตั้งค้ำข้างนิกายโกนคิ้ว คุณาการ
 กิริยาคคล้ายพระกรุงเทพ ฯ เห็นว่าต้องการอยากจะ
 ประพฤติเหมือนพระในกรุงมาก ข้อเถียงกันต่าง ๆ มี
 มากนัก ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวในที่นี้ การปกครองฝ่าย
 อังกฤชถือเหมือนราชฎรสามัญ ข้าพเจ้ามีความสงสัย
 มาก ว่าถ้าทำผิดด้วยอาชวาทกรไม่ถึงปราชิกแล้ว เขา
 จะลงโทษทั้งเพศสมณะหรือประการใด แต่ครั้นเมอดาม
 ขนกกกลันหัวเราะไม่ได้ ด้วยไม่ควรจะเขลาเช่นนั้นเลย
 คือเมื่อทำผิดอันใด ที่โทษควรจำคุก เขาก็ให้เสีย
 กางเกงที่สำหรับคนคุกแต่ง จะสักหรือมีสักก็ตามใจ

เมื่อต้องสวมเสื้อกางเกงแล้วก็เป็นพระค้อยไปไม่ได้ด้วย
 เอง
 เรือพระที่นั่งจักรี

ในรัชฉัตรวิถึ ทะเลอาทรย์
 วันที่ ๒๗ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖

คักราช ๑๐๐๐๕ สังเขปพระราชโองการ รามาธิบดี
 ศรีสินทร ภูมินทรวเนศวร กัมพลกัมพูชาธิราช บรม
 ราชบรมบพิตร ครอบนสังเขป พระจักรวาศีสรีสินทร ยโสธร
 บรมราชชายามหาอัศรมเหษี พระพิตรณินธรเชษเชษชู
 สักขาสานลขิตคักรษร สุวเนนยัตคกัมมวาจา นิพพาน
 บัจโยโหดุ อนาคตกาลา จีรติฐฐุคัสถัมโม